

KRITIČKI OSVRT NA DOSADAŠNJA ISTRAŽIVANJA I SAZNANJA O OTOKU PAŠMANU

STJEPAN ANTOLJAK
Filozofski fakultet u Zadru

UDK: 801.311:949.713>04/14<
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 1985-12-16

Kroz tri poglavlja autor se kritički osvrće na dosadašnje rezultate hrvatske medievalistike o pojedinim problemima vezanim uz otok Pašman i donosi neka nova saznanja, osnažena dosada neobjavljenom građom.

Tako u poglavlju »Postanak i razvoj imena (toponima) otoka (i mjesta) Pašman« donosi nam autor stručna mišljenja o postanku i razvoju toponima otoka Pašmana od najstarijih vremena do danas, osnažena izvornom građom iz zadarskog arhiva. U poglavlju »Stara mjesta i naselja na Pašmanu« autor donosi kronološki popis naselja otoka Pašmana, nadopunjujući izvornom građom dosadašnja saznanja o naseljima otoka Pašmana. U trećem poglavlju pod nazivom »Ostala zapažanja i upozorenja« autor daje neke svoje poglede iz historijske topografije i društvene problematike ranosrednjovjekovne hrvatske povijesti, a koji bi se mogli vezati uz otok Pašman.

I Postanak i razvoj imena (toponima) otoka (i mjesta) Pašmana

a) U prvom redu skrenuo bih pažnju na jedan sporan citat iz Plinija (1. st. n. e.), koji glasi: *contra Jader est Lissa*. I dok C. F. Bianchi¹ i V. Brunelli² drže da je to otok Ugljan, *Archivio storico per la Dalmazia*³ piše da je »Lisan« (S. A.) otok nazvan navodno »Uglian«, ime feničko i da znači jezik zemlje, rt, zaliv mora. No 1981. M. Suić⁴ misli da je Lissa (ili Sissa?) možda Iž, koji bilježi Konstantin Porfirogenet. To znači da bi neodređeni naziv »Lissa« i za Ugljan, a naročito za Pašman, koji je još u antičko doba bio spojen s Ugljanom, pa čak i u »ne tako davnoj prošlosti«, kako kaže M. Suić,⁵ a prije njega Filipi i drugi, svakako trebao otpasti.

b) Drugi po redu, također izvorno neodređeni, naziv iz 10. st. koji bi bio moguć za Pašman, jedan je toponim u *De administrando*

¹ *Zara cristiana*, II, Zadar 1879, 88.

² *Storia di Zara*, Venezia 1913, 116.

³ N. I., sv. I, f. IV, 24.

⁴ *Zadar u starom vijeku*, Zadar 1981, 250.

⁵ Zadarski otoci u antici, *Zadarsko otočje*, Zbornik 1974, 58.

imperio (DAI) Konstantina VII Porfirogeneta, a koji glasi: *καταυτρεβνώ* — i to ako se uzme u obzir samo njegov dio, tj. *καταυ*. No još 1877. je Fr. Rački pretpostavljao da je taj Porfirogenetov otok »Kakan, Kernata« u zadarskom arhipelagu. Naime, on je smatrao da je riječ »Katau« iskvarena i da su to zapravo »Kakan«, »Kerknata«, otoci u zadarskom okrugu.⁶ 1879. pak C. F. Bianchi⁷ drži da se Porfirogenetov »Cantatrebeno« odnosi na Ugljan. U tome ga slijedi i F. Šišić,⁸ koji je također ukazao da je Konstantinov »καταυ« očito greškom napisan umjesto *κάταν*. Ujedno je ustvrdio da je taj naziv za današnji Pašman s mjestom Tkonom »još od XI.—XII. st. Cotuno ili Cutuno«. P. Skok u tri navrata (1927, 1928, 1950.) iznosi tumačenje »da je Konstantin u svome nazivu pogrešno spojio dva otoka: prvi dio riječi je identičan sa srednjovjekovnim *Tuconum, Cotunum* — današnje selo *Kun, Tkon* (S. A.) na ostrvu Pašmanu . . .«⁹

God. 1952. A. R. Filipi pak dokazuje da se pod Porfirogenetovim »Katan« razumijeva i Pašman i Ugljan, koji su u ono vrijeme sačinjavali jedan otok i imali zajedničko ime.¹⁰ God. 1954. S. Antoljak,¹¹ kada nabraja sva ova mišljenja, kaže da neće ulaziti u Konst. »καταυ«, tj. da li se pod tim izrazom krije »otok Pašman (a i Ugljan)« ili ne. G. 1959. B. Ferjančić prevodi *καταυτρεβνώ* s »Katatrebno« i citira mišljenje Račkoga i Skoka, ali ne daje i svoj sud.¹² G. 1974. Š. Batović piše da je ime mjesta Tkon »od *Katan, Katun, kako se zvao i otok Pašman do rimskog vremena*«¹³ (S. A.), dok M. Suić ni 1974. a ni 1981. ne ulazi uopće u to pitanje. Mi bismo svemu ovome dodali i da se današnja Vergada u Konstantinovu DAI-u naziva *λουμβρικόν* /kasnije: »Levigrada« (Ivan Djakon) ili »Lubricata« 1096. (isprava)/ i da ima sličan izraz u drugom dijelu grčkog toponima: *καταυ*. Time je dakle još očitije izražen pojam ovoga *καταυ* koga drugi pretvaraju u *κάταν*,¹⁴

⁶ F. Rački, *Documenta historiae croaticae periodum antiquam illustrantia*, MSHSM VII, Zagrabiae 1877, 404, 414.

⁷ o. c., II, 82.

⁸ *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb 1925, 445.

⁹ B. Ferjančić, *Vizantiski izvori za istoriju naroda Jugoslavije II*, Posebna izdanja Vizantološkog instituta SAN, knj. CCCXXIII/7, Beograd 1959, 25, bilj. 61.

¹⁰ Gl. opširnije: A. R. Filipi, »Zašto Porfirogenet ne spominje i otok Ugljan«, *Zadarska revija*, 3, Zadar 1952, 29—37.

¹¹ »Miscellanea jadertina«, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 1, Zagreb 1954, 110.

¹² B. Ferjančić, o. c., II, 25 i bilj. 61.

¹³ Š. Batović, »Prapovijesni ostaci na zadarskom otočju«, *Zadarsko otočje. Zbornik*, 24.

¹⁴ Inače u starom vijeku današnja se Catania na Siciliji zvala *καταυ* ili lat. *Catina* (s etnikonom *καταυατοῦ* lat. *Catinensis*). (Paullys-Wissowa, *Realenzyklopädie der klassischen Altertumswissenschaft*, 20, Stuttgart, 1919, 2473.)

što potvrđuju srednjovjekovni izvorni podaci u vezi s riječi »Kutuno« ili »Cutuno« ili »Cutuno« (1216. g.),¹⁵ iako je na kraju »v« tj. *epsilon*.

c) Treći, očitiji i izravno izvorni ali nešto kasniji naziv za Pašman sačuvan je u izvornoj povelji od 1067. g. To je »Flaueyco«, dok u onoj drugoj sumnjivoj iz o. 1067.g. stoji: »Flaueico«.¹⁶ Naime u onoj prvoj povelji cijeli pasus glasi: »... in insula, in loco qui antiquo nomine Flaueyco dicitur, qui *nunc* (S. A.) alio nomine Postumana nominatur...«¹⁷ U onoj sumnjivoj listini uz malu preinaku kaže se: »... in insula in loco, qui antiquo nomine Flaueico dicitur, *nunc uero* (S. A.) Postimana nominatur...«¹⁸

Kada su 1967. Stipišić i Šamšalović izdali »*Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*« (CD),¹⁹ oni su ondje na osnovi danas izgubljenog kartulara samostana sv. Krševana u Zadru, kojim se je služio Šišić, publicirali upravo onu ispravu koju je Rački smatrao sumnjivom. Tu se navodi i onaj naziv za Pašman: »Flaueico«.²⁰ No ni Rački a tako ni oni nisu dali svoj komentar o tome toponimu već ga samo izjednačuju s otokom Pašmanom, upravo onako kako to stoji u tim pergamenama. No zato 1879. Bianchi piše da se je u staro doba Pašman zvao »Flavica« i još »Flaveica«, a kasnije »Pistimanum«,²¹ dok 1913. Brunelli tvrdi da se Pašman u 10. st. kao poseban otok naziva Postimania ili Pustimano, a u 11. st. Flavico ili Flavisco, služeći se za potvrdu toga RD-a i T. Smičiklasovim CD II za g. 1166, 1195. i 1198. Ujedno tumači da Flaveico ili Flavisco znači žut, plav i da se tako ponovno stvara romansko ime: Flavius kao Ugljan: Julius. Na drugom mjestu svoga djela Brunelli se ponovno osvrće na izraz: Flaveico, Flavisco (*flavius*) i piše da je to antičko ime otoka Pašmana.²²

U novije vrijeme, tj. 1950. g. P. Skok je pisao da staro ime Flaueyco za Pašman nije prvobitni oblik imena. Taj mu je naziv domaći romanski i njegov prvobitni latinski oblik mogao je glasiti samo *Flavi vico* »Flavije selo« (S. A.). Naime, na osnovi zakona heptologije dva ista sloga stopiše se u jedan. »Starodalmatinski toponim Flaueyco je nestao i po svojoj prilici (S. A.) na mjestu današnjeg naselja Pašman postojala su dva rimska naselja jedno uz drugo: *Flavii vicus* i *praedium Postumanum* (S. A.), onako po prilici

¹⁵ T. Smičiklas, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* (SCD), II Zagreb 1904, 142.

¹⁶ RD, 70, 71.

¹⁷ RD, 70.

¹⁸ RD, 71.

¹⁹ I, Zagreb 1967, JAZU.

²⁰ CD, I, 108.

²¹ C. F. Bianchi, o. c., II, 116.

²² V. Brunelli, o. c., 116, 117, 302.

kao u današnjem Dubrovniku što je postojalo romansko otočko naselje Ragusium na hridinama i njemu nasuprot slavensko naselje Dubrovnik, pisano u *dubrovačkom statutu Burgus* (S. A.), ili kao što je postojalo na teritoriju današnjeg Zagreba crkveno kaptolsko naselje Zagreb i *tik* (S. A.) do njega gradsko naselje Gradec (pisano krivo Grič). Stupanjem dvaju naselja u jedno propada jedno od dva prvobitna imena i drugo postaje općenito (generalizira se). »To je toponomastički zakon« dokončava na ovaj način svoje obrazlaganje P. Skok.²³ God. 1972. ponavlja se sasvim kratko Skok pišući da je najstariji naziv otoka Pašmana »Flayeico« i taj mu naziv predstavlja »možda *Flavi-vico* (*heptologija*)« (S. A.).²⁴

No taj postanak naziva Pašmana kao »Flayeico«, kako ga je Skok pokušao samo nabačeno da prokomentira, ostao je sve do danas na istom. Svakako se može zaključiti da je taj naziv za Pašman vrlo star, ali ipak ne stariji od onoga Porfirogenetova »*κατzu*«, ispravljenog u »Katan«. Nadalje nije jasno da li je ovakav izraz nastao u antici ili u ranom srednjem vijeku i koje mu je pravo značenje. Narочito je interesantno iz izvornih isprava od 1067, a i one iz 1166. da se prema hronologiji isprava i otok i mjesto Pašman zvalo prije 1067. starim imenom »Flaueycō«,²⁵ a od 1067. dalje drugim imenom »Postimana«, tj. današnji Pašman.

Upravo zato Skokovo kombinatorsko obrazloženje o tome toponimu i nije suviše uvjerljivo.

d) Prema izvornim podacima, tj. tek 1067. prvi se put pojavljuje naziv za Pašman (otok i mjesto): »Postimana« s ondje sagrađenom crkvom sv. Mihajla Arkandela, dok se u povelji od 1096. izričito kaže: »... insula Pustimani«,²⁶ a u jednoj još iz II. pol. 11. st. (iza 1076): »Pustimana«. ²⁷ U prijepisu pak Krešimirove isprave od 1067. iz 1066. g. stoji: »Pestumani« ili čak: »Puscumani«. ²⁸ Bianchi kaže da se je Pašman u staro doba zvao »Flavica« a kasnije »Pistimanum« i napokon »Pasma-num« i »Pasman« te da je po narodnoj tradiciji ime toga otoka dobiveno od ugarske porodice nazvane »Pazmany«, koja je ovdje živjela za vrijeme ugarske vladavine nad Dalmacijom, tj. u srednjem vijeku. Donoseći taj poda-

²³ *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*, Zagreb, JAZU, 1950, 135.

²⁴ P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, II, Zagreb, JAZU, 1972, 619.

²⁵ Prema kronici M. Sanuda, mletački dužd, koji je vladao od 1032. do 1043. g., zvao se *Domenico Flabanico* (S. A.) i za njega se je Zadar odmentuo od te republike te je bio ponovno vraćen pod mletačku vlast (V. Brunelli, o. c., 286, 280).

²⁶ RD, 70, 176; J. Stipišić — M. Šamšalović, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* (CD) I, Zagreb 1967, 206.

²⁷ RD, 174; CD, I 157.

²⁸ SCD, II, 107, 108.

tak ipak Bianchi pobija takvu vrst postanka imena ovoga otoka, jer iznosi da je ta porodica kasnijeg postajanja.²⁹

Brunelli tvrdi da je u 10. st. taj otok poseban i da se zove: Postimana ili Pustimano (s fonetskim varijantama: st=schi). Ujedno njemu znači: Postimana (postumus), tj. zadnji otok u zadarskom kanalu, od koga je prvi bio Premuda. Brunelliju je ujedno vlastito ime toga otoka bilo Flavisco i Postimana i kao adjektiv označava svoj položaj glede Zadra. Danas, tj. 1913, kaže Brunelli, prevladava ime Pašman, očito od Postimana i na tom otoku su nađeni razni nalazi stakla, novca itd.³⁰ Još 1927. u Rječniku JAZU, kada se piše o Pašmanu, iznosi se da u glagoljskim spisima 15. st. stoji »Na Pašman«, a u Kavanjina »U Pašman«, dok u staro doba (13—15. st.) tomu su otoku lat. i tal. imena: Postimana, Pustimana, Piscimano, Pescomano, Peschumani, Pismani, Pissimani i Pasimano, kako to K. Jireček već iznosi.³¹ U *Etimologijskom rječniku* osvrće se i Skok na sam naziv Pašmana i kaže da se daje svesti na rimski pridjevski toponim na *-anus* (S. A.) od gentilnog imena posjednika Postumus (S. A.): Postumianum (praedium, vill, insula). Postumius dolazi kao f. u Postojna (Slovenija) = tal. Postumia dodaje Skok, koji upozorava da se to treba uporediti sa »u Provans Postemana villa (812) u pagus Aquis) Aix.«³² M. Suić 1974. iznosi pak da su nazivi za Ugljan i Pašman (najprije kao imena naselja, a onda čitava otoka) antičkog postanja i da spadaju u kategoriju tzv. predijalnih imena mjesta, tj. u one nazive koji su nastali po imenima vlasnika pojedinih imanja (lat. praedium). Iznoseći kako je nastao antički naziv za Ugljan od latinskog imena Gellius, on kaže da je bilo slično i s imenom otoka Pašmana. Naime neki (koji? S. A.) su mislili da je on dobio to ime po tome što je na posljednjem mjestu u zadarskom kanalu, da je zadnji (postumus) i da mu je prvobitni i polazni oblik glasio Postimana (sc. insula) u antitezi s imenom otoka Premude, koji je, po toj istoj interpretaciji, bio prvi (Primordia,³³ sc. insula) na ulazu u kanal sa sjeverozapadne strane. Iako će biti točno, nastavlja dalje Suić, da je Premuda po tome dobila ime, što se tiče Pašmana bit će mnogo vjerojatnije (S. A.) da se također radi o toponimiji predijalnog karaktera, nastaloj po imenu vlasnika imanja negdje kod današnjeg mjesta Pašmana (S. A.), a koji se (vlasnik) zvao *Postumus*³⁴ (S. A.).

²⁹ C. F. Bianchi, o. c., II, 116.

³⁰ V. Brunelli, o. c., 116, 117, 302.

³¹ *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, IX, Zagreb 1924—1927, 696.

³² P. Skok, *Etimologijski rječnik...*, II, 618, 619.

³³ Primordia (Ravenat): V. Brunelli, o. c., 113.

³⁴ U G. Vel. Paterculus iz I st. n. e. (L. II, c. 116) se spominje: *Quintus Vilius Posthumus* (S. A.) vir consularis praepositus Dalmatie, onamenta meruit triumphalia. (Podatak našao u St. archivu u Beču — St. K. - Provinzen -

Od tog ličnog imena *nastao* (S. A.) je naziv imanja *Postumianus* (sc. praedium) ili *Postumiana* (sc. terra), od čega »kasnije i *Postumiana insula* — otok Pašman«, zaključuje M. Suić.³⁵

Kako vidimo, slično je kazao već 1913. o tome i Brunelli a i Skok. Nadalje treba obrazložiti zašto se je taj otok isprva zvao »Flaueyc« (i otkada?), a onda tek »Postimana« i da li se je to zbililo u rimsko doba ili u ranom srednjem vijeku i kako.

Svakako bi imali slične primjere za otoke zadarskog arhipelaga, a i za ostale na Jadranu koji su nastali u predgrčkom, grčkom ili rimskom vremenu, da su tako dobili ime. Međutim, nema za to ni jedan takav izvorni dokazni primjer. Znači, treba postanak tih naziva minuciozno i temeljito istražiti, i to izravno na bazi razno-raznih izvora. Da zaključimo. Tek od 1067. g. pojavljuje se u izvorima izraz »Postumana« (otok i mjesto) ili u II pol. 11. st. »Postimano« ili »Pustimani«. U 12. st. se već piše: »Postumani« i »Puscumani« ili »Piscimani« sa crkvom sv. Mihajla. U 13. st. se citira: »insula Pisseman«, *insula Pissemano*«, »insula Pescimano« ili »Piscimano«³⁶ ili »Pescimani«.³⁷

U 14. st. u tiskanim i neobjelodanjenim izvornim podacima iz HAZ-a još šarolikije se izmjenjuju ti nazivi, koji su brojni kao: *ad Postumarum*, *insula Postumani*, *insula Pischumani*, *Pischimano*, *Pissimani*, *Pischiomani*, *Peschumano*, *insula Posthumani*,³⁸ *insula Postumani* ili *insula Postumani*, *Postimani*, *Pesimano* i *Pistumane*, *Piscimano* i *Piscimanum*, *insula Patumani*, *Pesthumani*, *Peschimano*, *Pestiman* ili *Pustumano*, *Pisthumani*, *Pischumani*, *Pescumani* i *insula Pisuqimani*.³⁹

S njima se nadovezuju sami neobjelodanjeni podaci u tome nazivu iz 15. st. među kojima se ističu »*insula Pasmani*« i »*insula*

- Dalm. 8: Notizie intorni alle miniere d'oro della Dalmazia estratte dagli autori antichi, str. 383.) Začudo s tim podatkom iz Paterculusu se ne služi ni Skok a ni Suić. Čak njega ne citira ni Paullys-Wissowa, koji ima samo naziv *Postumius* i to napose: *Flavius Postumius*, ali ne i *Postumus*.

³⁵ M. Suić, »Zadarski otoci u antici«, 58, 59.

³⁶ SCD, VI (1908), 268, 340, 413.

³⁷ Historijski arhiv u Zadru (HAZ). Pergamene nekadašnjeg samostana sv. Kuzme i Damjana br. 37—10. XII. 1282.

³⁸ HAZ. Pergamene nekadašnjeg samostana sv. Kuzme i Damjana br. 44 (3. XI. 1303), br. 42 (21. IX. 1319), br. 62 (9. IV. 1356), br. 105 (7. XI. 1373), br. 134 (18. IV. 1399), br. 125 (19. X. 1388), br. 126 (19. X. 1389), br. 133 (12. II. 1399); Pergamene zadarskog notara Isnaro de Padua (1305—1380); Pergamene nekadašnjeg samostana sv. Nikole u Zadru, VIII, br. 169 (8. VI. 1388).

³⁹ SCD, VIII (1910), 32, (1302), 90 (1304), 53 (1303), 267 i 270 (1310), 403 (1315), IX (1911), 106, 108 (1323), X (1912), 420 (1338), XI (1913), 363 (1347), 341 (1347), XII (1914), 335 (1356), 380 (1364), XIV (1916), 143 (1368).

Pismani⁴⁰ te »puncta de Pasmani«.⁴¹ U 16. st. ponovno piše »insula Pasman«,⁴² a u 17. st. »Ponta de Pasman« ili »isola di Pasman« ili samo »Pasman«⁴³ itd. Kada se sagledaju svi ovi brojni podaci od 11. do 17. st. onda se i opet ne može sa sigurnošću reći da li ovaj toponim vuče izravno porijeklo iz antike, nego ga se mora uzeti onako kako je glasilo u II polovici 11. st. i kao takvome, tj. poslije prva njegova naziva »Flaueyco«, pokušati mu dati formu postanka imena.

e) U tzv. Polichorionu samostanu sv. Ivana (Rogovskog), gdje se nalazi na latinskom jeziku prijepis popisa zemalja koje je taj samostan dobio za doba opata Lupa i Madija, a koga se datira »poslije 1076«, govori se o »terra in Kutuno«⁴⁴ (S. A.) i o »terram ad santam Mariam in Kutuno«.⁴⁵

To je najstariji naziv s početnim slovom »K« za mjesto na otoku Pašmanu, za koji Rački — po Miklošiču — pronalazi izraz na hrvatskom: »Kut, Kutina«.⁴⁶ Skok pak 1927/8, ne uzimajući u fokus ovaj izvorni podatak nego se držeći Porfirogenetova prepravljenog izraza u »κκτρυ« smatra da je taj naziv identičan sa srednjovjekovnim Tuconum, Cotunum, tj. s današnjim Tkonom.⁴⁷ U svojoj pak knjizi iz 1950. g. kaže da je »od predrimskih vremena« postojalo »i naselje zvano Tuconum«, pisano u našim ranim ispravama s metatezom Cotunum ili Cotonum. Danas se piše Tkon, a narod izgovara Kùn ili Kūn. To se ime u ispravama često spominje zbog toga što se tu nalazio benediktinski samostan, dodaje svemu ovome P. Skok.⁴⁸

Takva su eto stručna mišljenja glede postanka i razvoja toponima Pašmana od najstarijih vremena do danas osnažena srednjovjekovnim izvornim podacima.

⁴⁰ HAZ. Spisi zadarskog notara (SZN) Simona Damiani (1440—1476) b. II, f. III/7—15. III 1448; SZN Johannes de Salodio (1455—1501) b. II, f. II/4—29. III 1479; b. III, f. IV/6—17 IV 1495. itd.

⁴¹ HAZ. SZN Simon Damiani b. II, f. IV/7—2. VIII 1453; b. III^a, f. VII/3, 118—27. IV 1472. itd.

⁴² HAZ. SZN Johannes de Morea (1545—1570) b. I, g. I/4—VIII 1557. itd.

⁴³ HAZ. SZN Zuanne Braicich (1621—1645) b. VI, f. VI/58, 37a—24. XII 1634; SZN Simon Braicich (1645—1678) b. II, f. 17a—5. IV 1655; Spisi nekadašnjeg samostana sv. Nikole u Zadru — 1627. g. itd.

⁴⁴ Ovaj izraz s prvim slovom »K« može se usporediti i s bizantskom titulom »Katepano Italiae«, koja se u latinsko-italskim poveljama 10. i 11. st. tako piše. Znači da je u 10. i poč. 11. st. ono grčko slovo »K« još uvijek u upotrebi i da se ono kasnije od »K« pretvara u »C«. To vrijedi i za naš »Kutuno«, čije prvo slovo »K« postaje također »C« u našim latinskim poveljama 12. a napose 13. ili čak u onima od desetih godina 14. st. dalje, kada i slovo »C« prelazi u početno slovo »T«.

⁴⁵ RD, 157.

⁴⁶ RD, 174.

⁴⁷ B. Ferjančić, o. c., 25, bilj. 61.

⁴⁸ *Slavenstvo i romanstvo* ..., 134.

Sada se nameće samo od sebe pitanje: da li bi se danas moglo još što reći i tako dati daljnji prinos za rasvjetljavanje ovakve vrsti toponima, koji se tiče današnjega otoka Pašmana. Naime izraz »Kutuno« iz srednjovjekovnih povelja II pol. 11. st. ponekad obuhvaća i cijeli otok Pašman, ali i današnji lokalitet Tkon.

U 13. st. on se pojavljuje u zadarskoj listini od 1216. g. kao »Cutuno«, a 1293. piše se čak »insula s. Damiani de Monte ad Octuno«⁴⁹ (ne: Cotuno kako piše L. Jelić, *Povjesno-topografske crtice o biogradskom primorju*. Preštampano iz *Viesnika hrv. arheološkoga društva*, NS III, Zagreb 1898, 41).

U 15. st. opet stoji »Tcono«, »Tcuni«, »Tichoni«, »Cuni« ili Tako već o. 1350. govori se u većinom neizdanim spisima o »in insula Pischiami in villa Tucconi«⁵⁰ ili »insula Pischimani in loco uocato Tuchun«⁵¹ ili kao »Tcun« (otok i mjesto) ili »Tchon«⁵² ili »Tucchuni« ili »Tucchini« (otok i mjesto)⁵³ ili čak »insula Pischiomani in loco dicto *Tucchinii*«⁵⁴ (S. A.) ili »insula de Chon«⁵⁵ itd.

U 15. st. opet stoji »Tcono«, »Teuni«, »Tichoni«, »Cuni« ili »Ticuno«⁵⁶ itd., sve u sličnim varijantama. U 16. st. ponavljaju se također slični izrazi iz 15. st. Naime pored izraza »Tchun« ili »Thun« ili »Tichun« gotovo se stalno piše u 16. i 17. st. »Thon«, »Teon« ili »Tchon«.⁵⁷ Kako vidimo, ovakve vrsti izrazi označuju jedan put otok Pašman ili pak samo mjesto Tkon, koji se nalazi na Pašmanu ili se gotovo vremenski istovremeno citiraju kao otoci i Tkon i Pašman.

⁴⁹ SCD, III (1905), 142 (1216); HAZ. Pergamene nekadašnjeg samostana sv. Kuzme i Damjana br. 42 (12. IV 1293).

⁵⁰ HAZ. Pergamene Curia consulum et maris — Bandius de Bandino — 11. VI 1350.

⁵¹ HAZ. Curia maior ciuilium — SZN Vannes de Fermo (1391—8) — XII 1393.

⁵² HAZ. SZN Articusius de Rivignano (1383—1416) b. IV, f. II — 7. VI 1386; SZN Petrus Perençanus (1365—1392) b. I, f. II — 1373.

⁵³ HAZ. SZN Vannes cond. Ben. de Firmo (1375—1404) b. II, f. II, 75, 75 a — 1398.

⁵⁴ Isp. sa »Tochenia« ili »Tochinia« (CD I, 104), iz 1066/7. g. koju se identificira s Tukljačom u predjelu Tustica (P. Skok, »Urbanistički lik Zadra«, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 1, 44), 4. VI 1423. u spisu zadarskog notara Nicolausa de Baro (1423—1426) citiraju se: »homines et rustici ecclesie, s. Marine de *Tucchouia* (S. A.) districtus *Tinini*« kao i »loco *Tucchouia*«.

⁵⁵ HAZ. SZN Vennes cond. Ben. de Firmo b. I, f. II, 80—1398; Pergamene nekadašnjeg samostana sv. Kuzme i Damjana, br. 112—29. II 1376.

⁵⁶ HAZ. SZN Theodorus de Prandino (1403—1441) b. I f, I, 464 — 7. IX 1413; SZN Simon Damiani b. II, f. IV/7 — 13. VIII 1453; SZN Presb. Nicolaus Lupovich (1446—1469) b. I, f. I/3 — 27. VIII 1449; SZN Johannes de Trottis (1404—1410) b. I, f. II — 10. VIII 1404; SZN Jacobua q. Ostoie (1427—1445) b. I, f. I/3 — 12. XI 1428. itd.

⁵⁷ HAZ. SZN Johannes Philippus Raimundus (1483—1516) b. I, f. I/1 — 6. II 1506; 21. XI 1508; SZN Daniel Cavalca (1551—1566) b. I, f. I — 51 IV 1556; SZN Simon Braicich b. I, f. I/2, 7—24, XI 1634. itd.

f) No u Polichorionu ili u popisu zemalja koje je samostan sv. Ivana pribavio za vrijeme opata Petra⁵⁸ stoji još jedan naziv za Pašman, a to je »insula sancti Johannis euangeliste« s »ualle Pagnana«, gdje opat Petar kupuje od kralja Petra Krešimira »alodium« neke udovice Barbare za 40 romanata. Roditeljima pak ove iste Barbare daje 15 romanata, naime 3 kućice (casas) sa čitavim dvorištem (curte), koje je između njih (infra est) i 2 komada zemlje (duas terre pecias) u uvali Pagnane.⁵⁹

Time smo dobili nekoliko naziva za ovaj otok, čime se je još jače produbila toponomastička brojka za Pašman.

Kako vidimo, i naziv »insula sancti Johannis euangeliste« za Pašman gotovo je kronološki izjednačen s onim nazivima »Flau-eyco« i »Postimana«. No ipak je naziv otoka po tome samostanu nekoliko godina kasnijeg datuma.

Inače i u zadarskom arhipelagu, samo dosta kasnije, i današnji otok Kornat dobio je svetački naziv: »insula sancte Marie«, za koji iz spisa u HAZ-u saznajemo da se tek 1354. g. tako naziva, a o. 1513. i »Stomorin otoch«,⁶⁰ što je isto.

Isto tako u spisima zadarskog notara Petrusa de Pago nailazimo na »insula s. Euphemie seu s. Michaelis«⁶¹ (S. A.) in loco uocato Poghie penes locum dictum Pogliana«, kojima je također svetačkim imenom sv. Eufemije i sv. Mihajla identificiran otok Ugljan.

g) I konačno 12. IV 1293. (neobjavljena isprava) nailazimo i na »insula s. Damiani de Monte ad Octuno«⁶² (S. A.), što je još jedan novi svetački naziv za otok Pašman.

II Stara mjesta i naselja na Pašmanu

Kao prvo mjesto (loco) navodi se 1067. g. »Postimana«, u kome je sagrađena crkva u čast bl. Mihajla Arkandela, određena da bude »cella« samostana sv. Krševana. Tu su bili i brojni vinogradi i maslinjaci, koji su pripadali navedenom samostanu. U tom predjelu navodi se sa zapadne strane i »desertum oppidum«, tj. napušteni ili nenaseljeni grad ili tvrđava. Te iste godine došao je zadarski prior i strateg čitave Dalmacije na taj otok, gdje je utvrdio i označio granice posjeda samostana sv. Krševana.⁶³

⁵⁸ o. 1070—1076: CD I, 148, 151; RD, 168: 1070—8.

⁵⁹ RD, 169; CD I, 152.

⁶⁰ S. Antoljak, »Miscellanea jadertina. a) Kornat«, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, I, 109—112.

⁶¹ HAZ. SZN Petrus de Pago (1486—1529) b. III, F. III/1 — 26. V 1525.

⁶² HAZ. Pergamene sv. Kuzme i Damjana br. 42 — 12. IV 1293.

⁶³ CD, I, 108, 109.

Pašman je kao lokalitet dobivao tokom stoljeća, kako smo već iznijeli, raznolike nazive, tj. od imena »Postimana« (1067) ili »Pustimano« (II pol. 11. st.)⁶⁴ do sadašnjega Pašman (počam od 16. st.).

I dok se u spisima zadarskih notara nailazi na »insula puncta Pismani«, 1634. već imamo »villa de Ponta de Pasman«.⁶⁵

Današnje pak naselje Tkon u srednjovjekovnim latinskim ispravama i spisima prvi put se citira, kako smo također već naveli, pod imenom »Kutuna«, i to prema Račkome »1080-5«, a i prema Ljubiću, dok prema Stipišić-Šamšaloviću »poslije 1076.« g. U toj povelji kastelan⁶⁶ Prestancije daruje zemlju u »Kutuno« samostanu sv. Ivana.⁶⁷ God. 1216. taj se lokalitet mijenja u »Cutuno«, a u 14. st. u »Tucconi« (villa) sa svim mogućim varijantama. Čak i kao »Tcun« (1386), dok se u 15. st. piše taj zaselak kao »Tcconi« (1404) ili »Tcon« (1448), u 16. st. »Tchun«, u 17. »Tchon«, u 18. pak »Tkun« ili »Tcon«⁶⁸ itd.

Na ovome otoku osamdesetih godina 11. st. u jednoj ispravi citira se i »ualle Sustina« i u njoj zemlje koje je kupio samostan sv. Ivana od arhiprezbitera Dese i Valentina, sina biskupa Petra.⁶⁹ Taj se toponim opet ponavlja 1216, ali kao »Sustino cum puteo de sancti Thome« blizu »Cutuno« s »ualle Tominne« i mjestom »Trisino« i »Copille pole... que sunt supra Saglavum magnum« a »in campo Piscimani«.⁷⁰

Na otoku »sancti Johannis euangeliste« tj. na Pašmanu o. 1070-8. g. bili su i ovi lokaliteti: Pagnana (ualle) i »locum Muracol«.⁷¹

U tzv. »charta suspecte« iz o. 1067. po Račkome na njenoj poledini piše: »De Posthumana, ubi erat monasterium sancte neuiane«,⁷² a također kasnijom rukom: »Territorium sancti Chrysogoni

⁶⁴ Ova isprava se datira od 1076. do 1095. g. i tu se govori o zemljama koje su bile kraljičine (regime) [CD, I, 157]. To bi mogla biti Jelena, žena Zvonimira.

⁶⁵ HAZ. SZN Gregorius de Bosco (1465—1497) b. VI/29 — 2. VIII 1491; SZN Zuanne Braicich b. VI, f. VI/58, 37 a — 24. XI 1634.

⁶⁶ Taj »Castellanus« je davao zemlju kod sv. Marije »in Katuno« tomu samostanu »pro anima sui filii eo sepulti« (CD i, 157). Ovaj kastelan je dakle bio na čelu Tkonskog kastelanata (tj. cijeloga otoka Pašmana) upravitelj u ime svoga kralja (kralj. kastelan).

⁶⁷ CD, I, 157.

⁶⁸ *Miscellanea*, I, Zadar 1949, 61, 26 (Glag. isprava od 1703), 64.

⁶⁹ CD, I, 157, 152.

⁷⁰ SCD, III, 142.

⁷¹ RD, 168.

⁷² Stipišić — Šamšalović (CD, I, 107) domose ovako: »De Postumana (pisano karolinom), ubi eciam onoratur ecclesia sancti Michaelis (goticom) Neuiane (humanistikom)«.

in insula Postimane olim Flauisco seu (S. A.) in uilla Neuiana«. ⁷³ Također i na drugoj povelji od 1067. (beneventanom) na poledini kasnijom rukom stoji: »Designatio⁷⁴ ... de insula pasmani vel neuiane, ubi est ecclesia s. Michaelis archangeli«. ⁷⁵

Prema tomu, i ovo se selo ne navodi 1195. g. prvi put, kako to donosi *Pomorska enciklopedija*.⁷⁶ Taj lokalitet po C. F. Bianchiju⁷⁷ imao je crkvu sv. Martina, koja je razorena, te crkvu sv. Mihovila arkandela, koja se navodi od 1088. g. dalje. To mjesto, koje se nalazi sjeverno od Tkona, po Skoku je »doduše latinska izvedenica stvorena pomoću sufiksa -anus od rimskog ličnog imena 'Naevidius'«. Ali Nevidane ne predstavljaju praedium Naevidianum »Nevidijev posjed« nego je to bio samostan »sancti Neviane«, kaže Skok. On nadalje tvrdi da ovo naselje »nije se, prema tome«, moglo »razviti iz rimskog predija, nego oko današnjeg manastira, kako smo više puta vidjeli na otocima«. Konačno ukazuje isti pisac da su se današnje Nevidane nalazile »nekada na mjestu, koje se zove Mirišće ..., od mir »zidine«. Sve to na kraju popračuje sa brojnim toponimima u tom selu.⁷⁸

Još 1215. u toj ispravi se javlja »terra ... Cruseo poglie« i »Perigna Draga« te »ualllem Danganano cum toto campo« i »Dobro Pogle« kao i »totam ualllem de Tustino«. ⁷⁹ 1216. u drugoj ispravi ubicira se na Pašmanu »terram« que uocatur Parig ... la drago« i ponovno »terram que uocatur Cruseuo pole«. ⁸⁰

Daljnji lokaliteti u 14. st. na tom otoku su: »mons comunis qui uocatur Crua« (1302)⁸¹ te »ad Postimanum in loco uocato Baratululo (1309). U blizini toga je imala zemlju Milena, udova kneza Nikole. Postoji i »Brigos mons« (1310), te »loco uocato Longin siue Conaplica« (1314) ili »Longino« (1323). Zatim slijedi »loco uocato Grebba« (1325, 1327)), te »Vurilicas« (1338) i »villa Magna« (1344), pa »villa di Mocro« (1347—1349).⁸² Onda slijedi »loco uocato Draga« (1347, 1389),⁸³ te Variccani polla« (1373)⁸⁴ ili »in loco Tucuni

⁷³ RD, 72.

⁷⁴ Stipišić — Šamšalović (CD, I, 106) donose: »Designatio... insule Pasmani, ubi est ecclesia sancti Michaelis archangeli«.

⁷⁵ RD, 70.

⁷⁶ Sv. 5, Zagreb 1958, 497.

⁷⁷ o. c., II, 122.

⁷⁸ P. Skok, *Slavenstvo* ..., 134—136.

⁷⁹ *Miscellanea*, I, 7.

⁸⁰ SCD, VIII, 141.

⁸¹ SCD, VIII, 32 (Cruza: drugom rukom).

⁸² SCD, VIII, 32, 254, 267, 356, IX, 106, 223, 328, X, XI, 165, 338, 363.

⁸³ HAZ, Pergamene nekadašnjeg samostana sv. Kuzme i Damjana, br.

126 — 8. X 1389.

⁸⁴ SCD, XII, 555.

in Campo Varigagni« ili »Varyagne«⁸⁵ i »loco uocato Olmisso« ili »ad Tchunum in loco uocato Almis« ili »Almissia« ili »Vlmissie« ili »Olemis«.⁸⁶

Slijede i ovi toponimi: »loco uocato Zauersie«⁸⁷ te »loco sub Barotul«.⁸⁸ Navodi se i »ecclesiam s. Cosme et Damiani de insule Bagni«⁸⁹ i »insula Bagno« ili »insula Bagni in confinio s. Luce« ili pak »villa di Bagno nel confini della chiesa di san Luca« ili »di Bagno isola di Zara nel confin di san Luca«,⁹⁰ a od 15—17. st. sačuvani su spisi sv. Dominika,⁹¹ gdje se stalno navodi tzv. otok, zapravo mjesto Banj.⁹² Isto tako 1575. »in insula Bagno ad sanctum Lucam« citira se »locouocato Gorizia«.⁹³

Zatim slijede nazivi: »loco uocato Sagatinschine«, pa »Brizine ... in loco Pogliane ... in loco Draziza ... in loco Drusac ...« i »in loco Jadru ... in loco uocato Podlignach« i »loco uocato Druschia« kao i »loco uocato Liuatcha« i »loco uocato Zogopizolo«,⁹⁴ pa »loco uocato la Zudecha« i »loco uocato Pasiciag«. Nadalje se spominju »loco uocato Bargudichia«, pa »loco uocato Gaii siue Dramine«, »locis uocatis Copiglie et Medvigie«,⁹⁵ »loco uocato Podbrisie«, »loco uocato Suasti«, »loco uocato Pestine«, »loco uocato Plasina«, »loco uocato Sfastini«,⁹⁶ »loco uocato Grussi« ili »Grusi« i »loco uocato Merigliane«.⁹⁷

⁸⁵ HAZ. Pergamene nek. samostana sv. Kuzme i Damjana br. 105, 106 — 7. XI 1373; SZN Petrus Dragono (1470—1486) b. I, f. I/13 — 1. XII 1480.
⁸⁶ HAZ. Pergamene... sv. Kuzme i Damjana br. 125 (19. X 1388), br. 126 (5. X 1389), br. 127 (12. X 1389), br. 134 (19. IV 1399); SZN Nicolaus Ho (1433—1436) b. I, f. I/4 — 30. I 1435.

⁸⁷ HAZ. SZN Johannes de Calcina (1439—1482) b. V, f. VIII/5—6. X 1460.

⁸⁸ HAZ. SZN Gregorius de Bosco b. III, f. III/1 — 1. XI 1484.

⁸⁹ SCD, XII, 350.

⁹⁰ HAZ. SZN Jac. q. Ostoie b. I, f. I/4 — 21. VII 1436; Pergamene zadar-skih notara 15. st. Serie generale I — 29. IV 1440; SZN Simon Braicich b. II, f. II, 17 a — 5. IV 1655, b. II, f. II/44, 83 — 1666.

⁹¹ HAZ. Spisi nekadašnjeg samostana sv. Dominika u Zadru, br. 1821—1828.

⁹² Gl. *Pomorska enciklopedija*, I (1954), 377. Tu VI. Cvitanović navodi da se Banj, naseljen još od Rimljana, spominje 1290. g., a to je rekao isto i C. F. Bianchi (o. c., II, 119).

⁹³ HAZ. Pergamene zad. notara III — 21. VII 1575.

⁹⁴ HAZ. SZN Gregorius de Bosco b. IV, f. IV/6 — 17. IV 1495, b. IV, f. IV/3 — 23. VII 1492, b. IV, f. IV/15 — 28. I. 1493, b. IV, f. IV/3 — 9. i 3. XII 1942, b. I, f. I/9 — 11. III 1469.

⁹⁵ HAZ. SZN Johannes de Salodio b. III, f. III/3 — 31. XII 1485, b. III, f. III/7 — 2. IV 1488, b. II, f. II/12 — 14. VII 1484, b. II, f. II/8 — 10. X i 20. V 1481.

⁹⁶ HAZ. SZN Johannes Franciscus Grisinus (1454—1495) b. I, f. I/18 — 17. III 1486, b. I, f. I/10 — 19. I 1480, 15. II 1478, b. I, f. I/8 — 31. I 1477.

⁹⁷ HAZ. SZN Simon Damiani b. II, f. IV/7 — 2. VIII 1453, b. II, f. III/7 — 15. III 1448.

⁹⁸ HAZ. SZN Johannes Philippus Raimundus b. I, f. I/1 — 9. III 1510.

Na Pašmanu je i »*loco dicto Carlouschina*«,⁹⁸ te »in poneta Pasman in loco uocato Podcrune«,⁹⁹ »*loco uocato Otus*«¹⁰⁰ i »*loco uocato Pagnu*« i »*loco uocato Babe*«.¹⁰¹

God. 1397. piše se »in insula ad Sdrelac«,¹⁰² a C. F. Bianchi¹⁰³ piše da se Ždrelac prvi put spominje 1446. God 1481. govori se da je »in insula Bagni ad Sdrelac«¹⁰⁴ loco uocato Jaracina«.¹⁰⁵ God. 1527. se ponovno navodi »Sdrelac«,¹⁰⁶ čiji poglavar 1806. podnosi neku molbu austrijskoj vladi u Zadru.¹⁰⁷

1565. se pak »in insula Bagni« citira »ad Sdrelaz supra sanctum Lucam in loco uocato Dolcich siue Dolac«,¹⁰⁸ a 1594. piše i »nell' isola di Sdrelaz a S. Luca«. Te iste godine navodi se i »*loco chiara-mento Sasul*«.¹⁰⁹ God. 1627. imenuje se i »Dobra pogliana«.¹¹⁰

U 17. st., i to 1680. g. imamo »in villa Tooni in loco uocato Praga«¹¹¹ (S. A.) super feudo abb. de Rogou... in loco uocato Cruseo... in loco uocato Podgomiliak... in loco uocato Caipoglie... in loco uocato Clanaz...«¹¹² U 17. st. u glagoljskim spisima zadarskog arhiva uz »sudče« Pašmana i Tkona (1669) javljaju se i »Sudče od Dobre Polane« (1668) kao i onaj od »Nevian«.¹¹³

Ovo su samo letimični ispisi pretežno iz izvornih dokumenata zadarskog Historijskog muzeja o toponima na otoku Pašmanu. No neke od njih navodi i P. Skok bez naznake izvora. On je naime obišao Pašman i ondje dobivao podatke od raznih osoba (župnika, učitelja, studenata i drugih domorodaca) kako kaže u »Predgovoru« svoje knjige *Slavenstvo i romanstvo* (str. 5).

⁹⁸ HAZ. SZN Nicolaus Drasmileus (1539—1577) b. III, f. IV/1 — 7. VIII 1575.

¹⁰⁰ HAZ. SZN Johannes de Morea (1545—1570) b. I, f. 1/4 — 23. VIII 1557.

¹⁰¹ HAZ. SZN Daniel Cavalca (1551—1566) b. I, f. I — 25. IV i 30. VIII 1556.

¹⁰² HAZ. Pergamene Curia consulum et maris — 20. VIII 1397.

¹⁰³ o. c., II, 117.

¹⁰⁴ Gl. *Pomorska enciklopedija*, 8, Zagreb 1964, 274.

¹⁰⁵ HAZ. SZN Johannes de Salodio b. II, f. II/8 — 13. VIII 1481.

¹⁰⁶ HAZ. Spisi nekadašnjeg samostana sv. Dominika — 1527.

¹⁰⁷ HAZ. Spisi Namjesništva I austrijske vladavine — XXIII — 1803 — br. 1351.

¹⁰⁸ HAZ. Pergamene zad. notara III — 21. VII 1565.

¹⁰⁹ HAZ. Spisi zad. kneza Filippo Bon III, 109 a — 4. VI i 15. V 1594.

¹¹⁰ HAZ. Spisi nekadašnjeg samostana sv. Nikole — 1627. Gl. i *Pomorska enciklopedija* (2, Zagreb 1955, 476), gdje kaže Vl. Cvitanović da se i ovo mjesto spominje već 1270. godine.

¹¹¹ Tako se je upravo prezivao i talijanski historičar Giuseppe Praga, rođen u Sutomišćici na otoku Ugljanu 19. III 1893, a umro u Veneciji 18. II 1958. (*EJ*, 6, 580). Njegova djelatnost i rad u Zadru bila je prožeta protalijanskim njegovim stavom, iako je bio slavenskoga porijekla.

¹¹² HAZ. Spisi nek. samostana sv. Kuzme i Damjana, br. 539—1680.

¹¹³ *Miscellanea*, II, Zadar 1950—1952, 108, 115.

Svakako bi trebalo usporediti one toponime koje Skok donosi bez kronoloških podataka (str. 134—139) s onima, koji su ovdje kronološki navedeni i većinom do sada nepoznati, te da im se odredi i točniji smještaj, važnost, historijat i značaj.

III Ostala zapažanja i upozorenja

Kad se sada sagleda sav ovaj izvorni materijal o Pašmanu, on ipak nije dokrajčen, jer još ima puno toga da se o tome otoku kaže.

1) Npr. trebalo bi ubicirati bizantski »κατερόν« iz 10. st. na Porfirogenetovu »καταυ«, tj. Tkonu, današnjem Pašmanu. Taj pisac ga navodi kao pust i nenastanjen,¹¹⁴ a takav je upravo bio i onaj »oppidum« u ispravi iz 1067. g., ubiciran dosta točno. Stoga bi bilo korisno pokušati pronaći tragove onoga oppiduma na mjestu gdje danas na našoj specijalkarti na otoku Pašmanu ucrtan lokalitet Pustograd¹¹⁵ i ustanoviti njegovu starost.

2) Iako Ivan Djakon u svojoj *Chronicon venetum* ne navodi ime otoka za koji samo kaže da nije daleko od grada Biograda (a Begradonse urbe) kako je na svom osvajačkom putu po Jadranu (998. ili 999. ili 1000. g.: S. A.) stigao dužd Petar II Orseolo sa svojim vojnicima: Mlečanima i Dalmatincima¹¹⁶ nema sumnje da se taj anonimni toponim svakako odnosi na otok Pašman, kako to naprosto kaže i Rački,¹¹⁷ dok Šišić bez obrazloženja, služeći se također Ivanom Djakonom, kaže da je dužd iz Zadra prebrodio »na ostrvo Pašman«.¹¹⁸

Samo je sada pitanje: kako se je upravo tada nazivao taj otok, tj. da li i dalje »Kutuno« ili »Postimana«, kako to hoće Rački.

3) Daljnje je pitanje: gdje su to bile »terras que fuerunt regine«, tj. zemlje hrvatske kraljice »in Pustimano«, koje su prvo bile vlasništvo Madija, sina Armata, a onda ih je ovaj zamijenio drugim zemljama, koje je posjedovao Madije, opat samostana sv. Ivana Evanđeliste.¹¹⁹ Taj podatak Rački datira sa »1085—95« go-

¹¹⁴ ἐρημόκαστρα = pusti, nenastanjeni »urbes«, prevodi Fr. Rački (*Documenta*, 404).

¹¹⁵ U vezi s tim lokalitetom interesantno je da se na najnovijoj jugoslavenskoj specijalkarti nalazi na Pašmanu kao toponim Pustograd koji je gotovo pri kraju otoka, i to između lokaliteta Krušćica i Kaštelac (Gl. *Pomorska enciklopedija*, 6, Zagreb 1960, 63 — Karta Pašman). No zato na talijanskoj specijalkarti iz 1938. g. (Istituto geografico militare) začudo nema ni Pustograda a ni ona dva navedena lokaliteta, iako je ta karta po svoj prilici rađena po nekadašnjoj austrijskoj vojničkoj specijalkarti.

¹¹⁶ RD, 426, 427.

¹¹⁷ Pašman, Postimana actorum nostrorum saec. XI: RD, 429, bilj. 12.

¹¹⁸ F. Šišić, *Povijest...*, 475.

¹¹⁹ RD, 174; CD, I, 157.

dinom¹²⁰ a tako i S. Ljubić,¹²¹ dok Stipišić i Šamšalović sa »poslije 1076.«¹²²

Ako je tako, onda bi to mogla biti jedino kraljica Jelena, žena Dimitrija Zvonimira. U vezi s tim može se postaviti i pitanje kako je Rački mogao u svoje *Documenta* staviti kako kraljica Hrvata (Chroatorum) regina /Helena/ »sc. a. 1075.« dariva samostanu sv. Ivana u Biogradu zemlje (terras) »subo monte sanctorum Cosme et Damiani« non longe a dicta ciuitate, te je dodao da »commemoratur in Policorio p. 12. V. nr. 133, 75«.¹²³ Međutim, u navedenom podatku, gdje se spominju zemlje nekih ljudi koje zamjenjuje Madije, opat samostana sv. Ivana, citiraju se samo zemlje koje su bile u vlasništvu kraljice¹²⁴ i ništa više.

Stoga je čudno što je 1925. Šišić, citirajući čak *Documenta* Račkoga (str. 122), iskonstruirao kao i Rački, da je »kraljica Jelena Lijepa doravala neke zemlje »pod brdom sv. Kuzme i Damjana¹²⁵ na sučelnoj obali na ostrvu Pašmanu tik mjesta zvana Tkon.«¹²⁶

To ukazuje kakvo je stanje bilo u našoj prijašnjoj historiografiji, a pogotovo i danas, gdje je gotovo postalo pravilo da se ne rješavaju ovako važni podaci o feudalizmu za vrijeme hrvatskih narodnih vladara nego se ide na općenitosti i pišu odmah velike knjige, dok se od rasprava bježi kao vrag od tamjana. Vrijeme je dakle da se s time prekine i da se izvori podvrgnu što kritičkijoj reviziji i da se što ozbiljnije stanu proučavati.

4) S tim je u vezi određivanje funkcije već navedenog »castellanus«-a¹²⁷ »in Kutuno« u hrvatskoj državi II pol. 11. st., tj. na otoku Pašmanu, kao i službe »duorniciusa«,¹²⁸ tj. dvornika.¹²⁹

¹²⁰ RD, 174.

¹²¹ Libellus policorion, qui Tipicus vocatur, Starine JAZU, XXIII, Zagreb 1890, 169.

¹²² CD I, 157.

¹²³ RD, 122.

¹²⁴ RD, 174.

¹²⁵ U RD, 174 Rački dodaje u bilješci: scilicet »sub Monte sanctorum coeme et Damiani« i upozorava da se to odnosi na »Est et alia ibidem«, tj. na opatovu zemlju, koju je taj mijenjao sa Madijem, sinom Armata.

¹²⁶ F. Šišić, *Povijest...*, 568.

¹²⁷ Catellanus, castellanus — praefectus castris, castelli arcis: zapovjednik grada ili tvrđave, kaštelan. Tek u izvorima iz II pol. 13. st. nalaze potvrdu za tu funkciju sastavljači djela *Lexicon latinitatis medii aevi Jugoslaviae* (I, Zagrabiae 1973, 190), što je neložno.

¹²⁸ I dok I. Kukuljević ispisuje taj naziv kao »Dominicus vero Dornicius« (I. Kukuljević Sakcinski, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, I, Zagreb 1874, 157), dotle Rački donosi u tekstu: »Dominicus uero duornicius«, a u bilješci tumači: »dornicius, quod duornicius i. e. duornic (dvornik) corrigendum esse puto« (RD, 168).

¹²⁹ Dvornic, duornic, indecl... hrv. dvornik... upravitelj kralj. dvora, dvorski župan, dvorski: Rački, *Doc.*, 87/34, a 1070... Uitomir duornic (test.) i *Cod.*, XI 204/22, a. 1345... Bartholi duornicii...« (*Lexicon...*, I, 399, 400). Znači da ni ovdje sastavljači leksikona ne poznaju ovaj naziv iz Policoriona.

Stjepan Antoljak: CRITICAL OVERVIEW OF THE RESEARCH AND
DISCOVERIES ABOUT THE ISLAND OF PAŠMAN

Summary

Three parts of the article present the critical overview of the present results of Croatian medieval studies in connection to some problems about the island of Pašman and the author presents some new knowledge from yet unpublished manuscripts.

In the section «Origin and development of toponyms on the island (and the village) of Pašman», the author presents his opinion about the origin and development of toponyms of Pašman from the ancient times to the present day, supported by the new evidence from Zadar archives. In the section «Old settlements and places on Pašman» the author presents the chronological list of settlements of Pašman supporting his evidence with new facts. In the third section under the title «Other observations and warnings» the author offers some of his opinions from historical topography and social approaches to the early medieval Croatian history which might bear connection to the island of Pašman.